

Eräistä obinugrilaisista sanoista

Vog. *sármung pässä*

Eräässä ANTAL REGULYN muistiin panemassa länsivogulilaisessa karhulaulussa on *pässä* 'kinnas' sanan attribuuttina *sármung* : *sármung pässä kitänä*. Ilmaukseen ei liity kommenttia. BERNÁT MUNKÁCSI on transkriboinut ja kääntänyt laulun keskilozvalaisen kielimestarinsa avulla, ja hänen tekstissään kohta kuuluu seuraavasti: *surməŋ pässä kitän* 'kovanahkaisesta kinnasparista' (ks. Munkácsi VNGy. III: 1 s. 492—493). Kielimestarin mukaan LM *surməŋ pössä* merkitsee 'твёрдые руковицы' (ks. Munkácsi — Kálmán VNGy. III: 2 s. 345). Sama attribuutti tavataan, tosin äänneasultaan erilaisena, myös eräässä Regulyn länsivoguleilta muistiin panemassa ja Munkácsin Ylä-Lozvan murteelle transkriboimassa kohtalolaulussa: (Reg.) *surmi puässä tail*, (Munk.) *sürəm pässä-tá'íl* 'kovaa nahkaa oleva kinnaspari' (ks. VNGy. IV: 1 s. 268). Regulylta on *surmi* sanaan lyhyt kommentti 'rukavici', ja Munkácsin kielimestari on tässäkin kääntänyt 'твёрдые руковицы' (ks. VNGy. IV: 2 s. 200). LO *sürəm* 'kuiva, kova; kankea, muokkaamaton (nahka)' on, kuten selityksessä huomautetaan, *sür-* 'kuivua' verbin partisiippi (ks. myös VNGy. IV: 2 s. 254). — Ilmaus *sürəm pässä* 'kovasta, muokkaamattomasta nahasta valmistettu kinnas' vaikuttaa epäaidolta. ARTTURI KANNISTON kokoelmien mukaan käytetään LO, So *sur-* 'kuivua' verbiä myös esim. jalkineiden kuivumisesta: (käsik.) So *p"ááthigigiy tußsurssiŋy* 'saappaat ovat kuivuneet'. Odottaisi siis, että *sürəm pässä* merkitsisi 'kuivunut kinnas' ja että ilmauksessa 'kovasta, muokkaamattomasta nahasta tehty kinnas' täytyisi olla myös nahkaa tarkoittava sana. Sitä paitsi on muistettava, että obinugrilaiset ovat valmistaneet pukimensa muokatuista nahoista, koska muokkaamattomista tehdyt olisivat kankeita ja hankalia käyttää (ks. U. T. SIRELIUS SUSA XXII: 1 s. 12). Sanat 'kovasta, muokkaamattomasta nahasta valmistettu kinnas' viittaisivat siis käsineiden erittäin harvinaiseen, negatiiviseen ominaisuuteen. Ne sopsivat kyllä sellaiseen karhunpeijaisnäytelmään, jossa tehdään pilaa esiintyjästä ja hänen kehoista varusteistaan, mutta kyseisessä karhu- ja kohtalolaulussa ne tuntuisivat oudoilta. Regulyn tekstin *sármung* ja Munkácsin tekstin *sürəm* sopivat siis merkityksen puolesta huonosti yhteen. Samoin on laita myös äänneasun osalta. Kun *sür-* 'kuivua' verbissä on Keski-Lozvan murteessa *š* : *šurr-* (ks. Munkácsi ÁKE s. 279), odottaisi tietenkin myös Regulyn muodoissa *š* :ää. Lisäksi *sármung* muodon loppu on vaikea selittää *sür-* 'kuivua' verbin pohjalta. Jos *sármung* olisi esim. *muŋ*-päätteinen partisiippi, jollaisia folkloressa kyllä tavataan, niin se merkitsisi 'kuivunut', mikä sopsi huonosti kyseiseen kohtaan.

Etsittäessä *sármung* sanalle selitystä on muistettava, että obinugrilaiset ovat koristaneet kirjauksin myös jalkineitaan ja käsineitään. Heillä on kirjokintaita (vog. *χansan pása* jne.) ja kirjosaappaita, kirjosukkia (vog. *χansan βái* jne., ks. esim. TYŶNI VAHTER Obinugrilaisten kansojen koristekuosit s. 77—80, 196—198). Nämä nimitykset esiintyvät myös folkloressa (ks. esim. Kannisto, Wog. Volksd. IV s. 342, V s. 199, 206, 211). Jos oletetaan kyseisissä Regulyn teksteissä tarkoitettavan kirjokintaita, voidaan *sármung* yhdistää ostjakin sanaan *surman* jne. : (Tyyni Vahter, mts. 196) Ob *surman núr* 'bestickter Stiefel', (Karj.-Toiv. s. 871—872) V, Vj. *su'rmān* : V s. *sāpi'k̄* '(kaulakarvoilla) kirjailtu saapas', Vj. s. *kiñš* 'kirjailtu kenkä, kirjailuilla koristettu juhla-kenkä (poronnahasta, josta karvat leikataan hyvin lyhyeksi)', s. *pa's* 'kirjailtu kinnas', Trj. *su'rma'n p'á's* id., Kaz. *sármān* 'poron kaulakarvoilla ommeltu, kirjattu (jalkine, kinnas, ommel)'; Vj. *sūrām* 'peuran kaulassa oleva pitkä karva, peuran t. poron valkea kaulakarva', Mj. *sūrām* 'poron rintakarvoilla tehty ompelu, kirjaus kengissä', Kaz. *sōrām*, O *sūrām* 'poron kaulakarvoilla tehty ommel', jne. Vog. *sármung*, *surmi* on vain folkloren kieleen kuuluva, lauluissa saatu ja niissä aina läntiselle murrealueelle asti kulkeutunut pohjoisostjakkilainen laina. Samalla tavoin on lainautunut myös esim. (Reg.) P *läim*, (Munk.) P *läim* 'kirves', jonka originaali on ostj. (Karj.-Toiv. s. 1042) O *läiäm*, Vj. *iäiäm* jne. 'kirves' (ks. Munkácsi VNGy. III: 1 s. 522, 523, III: 2 s. 63, 354, Kannisto, Wog. Volksd. IV s. 517). Kun Regulyn transkriptio on usein horjuvaa (ks. esim. seuraavassa sana-artikkelissa käsiteltyä verbiä *kulāχl-* jne.), on mahdotonta ratkaista, tarkoittavatko *sármung* ja *surmi* muotojen ensi tavujen *á* ja *u* todella eri vokaaleja vai onko ero ainoastaan näennäinen, epäjohdonmukaisesta merkinnästä aiheutunut. Jälkimmäisen muodon loppu on joka tapauksessa epäsäännöllinen.

Koska Regulyn tekstien *sármung* ja *surmi* olivat Munkácsin kielimestareille vieraita, niin he korvasivat ne oman murteensa *sūrām*, *surmān* sanalla.

Vog. *χōlayl-* ja *kulāχl-*

Otsikossa mainitut verbit tavataan kahdessa Regulyn länsivoguleilta muistiin panemassa ja Munkácsin ylälozvalaisen kielimestarinsa avulla uudelleen transkriboimassa ja kääntämässä kohtalolaulussa. Toisessa laulaja kertoo, miten hänen isänsä ostama hyvä puku sopii huonosti, ei ole ruumiin mukainen: (Reg.) *kulāχlānā taring iju* | *kwānā kuālāχli*. | *kulāχlānā tāng iju* | *kwānā kulāχli*, (Munk.) *χōlaylānā tārān jiw* | *kwonā χōlōχli*, | *χōlaylānā tāwān jiw* | *kwonā χōlōχli* 'kuin harittavajuurisen juurekkaan puun (juuret) | se harittaa erillään (ruumiistani), | kuin harittava oksakas puu | se harittaa erillään (ruumiistani)' (ks. Munkácsi VNGy. IV: 1 s. 77—78). Toisessa laulussa kuvataan samoin sanoin vaikeasti ohjattavia poroja (ks. mts. 36). Munkácsin kielimestarin mukaan *χōlayli* merkitsee 'lähteä irti, irtautua (esim. maa rannasta)', ja selityksessä sitä verrataan Kondan murteen verbeihin *k̄ōlpi* 'lohjeta, revetä, haljeta', *k̄ōlti* 'halkaista' (ks. Munkácsi — Kálmán VNGy. IV: 2 s. 89, 111). Tämä

rinnastus on kuitenkin hyvin rohkea, sillä se edellyttää harvinaista vokaalivaihtelua *ā ~ *ē (ks. siitä W. STEINITZ Wog. Volk. 324). Paremmin *χōλαχλι*, jota en tunne muista lähteistä, voidaan yhdistää sanueeseen, jota edustavat esim. (Munk.) N *χālmāti* 'heilauttaa, kallistua', *χālmil* 'rinne' (ks. Munkácsi — Kálmán, mts. 83), (Kann.) So *χālmat-* 'schwappen (das Wasser aus dem Rindenkorb)' (Wog. Volksd. I s. 474). Regulyn tekstin *kulāχl-* jne. selittyi sitä vastoin toisin.

Kuten Munkácsi (VNGy. II s. 0695) on huomauttanut, on edellä siteeratuilla säkeillä vastine eräässä pohjoisostjakkilaisessa laulussa: *nuwəŋ juχ χāləχtanən nōmən χāləχtal*, | *lēpsəŋ juχ χāləχtanən nōmən χāləχtal* 'als wenn ein ästiger Baum ihn stossen würde, geht er [s.o. makaajan peitteekseen heittämä turkki] auf, | als wenn ein zweigiger Baum ihn stossen würde, geht er auf' (ks. J. PÁPAY ONGy. s. 155, 171—172). Laulun on alkuaan pannut muistiin Reguly, ja hänen tekstissään säkeiden kaksi viimeistä sanaa kuuluvat: *nomen kolohtal* (ks. Pápay, mts. 139, 144). Lauseiden predikaatti *χāləχtal*, (Reg.) *kolohtal* on verbin nominaalimuoto; loppu *-tal* sisältää partisii-pin päätteen ja yks. 3. p:n possessiivisuffiksin, joten siis vartaloksi jää *χāləχ-*, *koloh-*. ÖDÖN BEKEN laatimassa sanaluettelossa on *χāləχ-* 'sich auftrennen, aufgehen' yhdistetty sanaan *χālit-* 'spalten'. Tämä selitys ei kuitenkaan ole oikea, sillä ainakin Regulyn tekstin *koloh-* liittyy ilmeisestikin seuraavaan Karjalaisen sanakirjassa (s. 301) mainittuun verbiin: Kr. *χυ'lyčt : uāia χ.* 'jäi riippumaan (nuolen) varteen' (ampui läpi), Ni. *χūtəχ'itā'*, *χυ-* 'tarttua riippumaan (puu hakattaessa toiseen puuhun)', Kaz. *χōləχti* 'jäädä riippumaan jonkin varaan, tarttua (kedrikepakko puun oksiin)', *χōlyəm jūχ'* 'toista vasten nojaava pystyssä seisova puu, toiseen tarttunut puu', jne. Äänneasusta huomautettakoon, että tässä verbissä on, samoin kuin myös sanassa (Karj.-Toiv. s. 567) DN, Kr. *nūmən* jne. 'ylhäällä', ollut kantaostjakissa avoin *o* (ks. Karjalainen OL s. 279—280, Steinitz, Ostj. Volk. s. 60—62); Regulylla sitä edustaa molemmissa *o*. Edellä mainittujen säkeiden oikea käännös kuuluu siis seuraavasti: '(toiseen puuhun tarttuvan) oksakkaan puun riippumaan jäämisen tavoin se jää riippumaan ylhäällä, | (toiseen puuhun tarttuvan) oksakkaan puun riippumaan jäämisen tavoin se jää riippumaan ylhäällä'. Tämän paralleelin nojalla voimme päätellä, että myös Regulyn vogulilaisen tekstin *kulāχl-*, *kuāləχl-*, *kolāχl-* merkitsee 'jäädä riippumaan', joten siis säkeet on käännettävä näin: 'kuin (toisen puun varaan) riippumaan jäävä juurekas puu | se jää riippumaan erillään (ruumiistani), | (kuin toisen puun varaan) riippumaan jäävä oksakas puu | se jää riippumaan erillään (ruumiistani)'. Reguly itsekin on ilmeisesti käsittänyt kohdan näin, sillä hän on liittänyt sitaatin ensimmäiseen säkeeseen kommentin 'kak na sučich vesitsa lisina'. Mutta *kulāχl-* jne. ei kuitenkaan ole ostjakkilainen laina, vaan vanha omaperäinen sana, jonka Kannisto on pannut muistiin etelä- ja itämurteista: (käsik.) TJ *χōləχl-*, KU *χōləχl-*, KM *χōləχl-* 'takertua, tarttua (ammuttu orava puunlatvaan)'. Tähän yhteyteen saattanee kuulua myös eräässä Kanniston muistiin panemassa kondalaisessa kohtalolaulussa tavattava *χōlpəŋ : χ.-iib* 'auf einen anderen Baum gefallener Baum(?)', jossa *-pəŋ* on yhdysperäinen deverbaalinen nomininjohdin (ks. Kannisto, Wog. Volksd. VI s. 43, 227). Sanan ensi tavun vokaali palautuu kantavogulin *u:hun,

jota länsimurteissa edustaa *u*. Regulyyn muoto *kulâxl-* on siis odotuksenmukainen, *kuâlâxl-* ja *kolâxl-* selittyvät transkription horjuvuudesta. — Vog. *kulâxl-* jne. on tietenkin ostjakin verbin vanha etymologinen vastine.

Regulyyn tekstin *kulâxl-*, *kuâlâxl-*, *kolâxl-* oli tietysti Munkácsin pohjoisvogulilaiselle kielimestarille outo. Hän korvasi sen lauluja transkriboitaessa oman murteensa verbillä *χôlaxl-*, joka näytti äänneellisesti tarkoin vastaavan kahta viimeksi mainittua muotoa ja jonka merkityskin tuntui sopivan hyvin tekstinkohtiin.

Vog. *ješ* ja *jäš*

Eräässä Regulyyn länsivoguleilta muistiin panemassa ja Munkácsin Keski-Lozvan murteelle transkriboimassa kohtalolaulussa vastaa (Reg.) *kâat*, (Munk.) *koât* 'käsi' substantiivia kertosaakeessa (Reg.) *ješ*, (Munk.) *jäš(?)*, jolle käänöksessä on annettu merkitys 'kätönen(?)' (ks. Munkácsi VNGy. IV: 1 s. 111—112). Tekstinkohtaan liitettyssä kommentissa arvellaan *jäš(?)* sanaa ostjakkilaiseksi lainaksi, jonka originaali olisi (Páp.-B.) *jäš* 'Hand', (Karj.-Toiv.) Ni. *inš*, Kaz. *inš*, O *iq's* 'käsi; etujalka, -kämpälä' (ks. Munkácsi — Kálmán VNGy. IV: 2 s. 129). Tämä käsitys ei kuitenkaan voi olla oikea, sillä jo äänneasu tekee kyseisen lainan olettamisen vaikeaksi. Selityksessä täytyy lähteä originaalista, Regulyyn tekstin muodosta *ješ*, jolla kyllä on vogulissa itsessäänkin sukulaisia. Siihen on nim. yhdistettävä (Reg.) länsivog. *ies*, *ies* [*s* johtuu kirjoitusvirheestä], *iž* 'jalka', (Kann.) KM *iē's* 'jalka'. Merkityksen suhteen huomattakoon, että *ies*, *iž* ja *iē's* esiintyvät folkloressa samanlaisissa ilmauksissa (ks. Munkácsi VNGy. III: 1 s. 220, 536 ja Kannisto, Wog. Volksd. V s. 192). Myös (Reg.) *ješ* > (Munk.) LM *jäš(?)* tarkoittaa pikemminkin jalkaa kuin kättä. Ensi tavun vokaalina on ollut *ē, jota länsimurteissa edustaa *i*:n jäljessä *ē*. Regulyyn *ješ* on siis täysin odotuksenmukainen, mutta muodossa *iž* on tapahtunut kehitys *ješ > *jīs > *iš > *iž*. Vogulin sana ja edellä mainittu ostj. *jäš* jne. sopivat siis erinomaisesti toistensa vanhoiksi etymologisiksi vastineiksi (ks. FUF XXXI Anz. s. 80, Wog. Volksd. V s. 324).

Vog. *ješ*, *ies* jne. oli varmastikin jo Regulyyn tutkimusmatkan aikana länsimurteissa harvinainen, todennäköisesti vain lauluista tunnettu. Se unohtui vanhan omaperäisen folkloren mukana, niin että Kannisto ei enää saanut sitä kokoelmiinsa. Munkácsin yläozvalaiselle kielimestarille, jonka avulla kyseiset Regulyyn tekstit on transkriboitu ja käännetty, *ješ*, *iž*, *ies* oli tietenkin täysin vieras. Hän kiinnitti kuitenkin Munkácsin huomion ostj. *jäš* 'Hand' substantiiviin, ja Munkácsi ottikin sen merkityksessä 'jalka' kahteen Ylä-Lozvan murteelle transkriboimaansa tekstiin, toiseen muodossa *jâs*, toiseen muodossa *još* (ks. VNGy. III: 1 s. 221, 537, III: 2 s. 245, 359). Nämä *jâs* ja *još* ovat siis vain satunnaisia kirjallisia lainoja, joihin vedoten on mahdotonta selittää edellä mainitun kohtalolaulun (Munk.) LM *jäš(?)* ostjakkilaisperäiseksi. Munkácsin kielimestarille oli, kuten kommentissa esitettyistä sanoista ilmenee, (Reg.) *ješ* täysin käsittämätön. Se on otettu tarkistettuun tekstiin muodossa *jäš(?)*, ja koska kertosaakeessa on *koât* 'käsi', niin merkitykseksi on annettu 'kätönen(?)'.

Über einige ob-ugrische Wörter

von MATTI LIIMOLA

Wog. *sármung pässä*

Westwog. (Reg.) *sármu ig, surmi*, das in Liedern als Attribut von *pässä* 'Fausthandschuh' auftritt und in den von Munkácsi überprüften und übersetzten Texten mit *sūrəm, surməŋ* 'trocken, hart, unbearbeitet' wiedergegeben ist, ist in der Folklore aus ostj. *sūrməŋ, sōrməŋ* 'bestickt, mit Stickereien verziert' übernommen.

Wog. *χōlaxl-* und *kulāxl-*

Westwog. (Reg.) *kulāxl-* usw. ist in den von Munkácsi umgearbeiteten Texten mit N *χōlaxl-* 'abstehen, sich lösen, auseinandergeschien' wiedergegeben. Das letztere gehört wohl zu *χōlmai-* 'schwappen' usw., während das erstere 'hängen bleiben' bedeutet und

zusammen mit (Kann.) KU *χōlχl-* usw. 'id.' eine etymologische Entsprechung in ostj. *χūləχ-* usw. 'hängen bleiben' hat.

Wog. *ješ* und *jáš*

Westwog. (Reg.) *ješ* und *ieš, iž* gehört zu (Kann.) KM *iž's* 'Fuss, Bein' und ferner zu ostj. *jáš* 'Hand'. Munkácsi's Gewährsperson hat *ješ*, das ihr unbekannt war, in den überprüften Text in der Form *jáš* übernommen, die also keine ostj. Entlehnung ist.

Wog. *kās*

Wog. LO, So *kās* usw. 'Zobelnetz' ist aus syj. *kaš* 'Jägersgarn' entlehnt. Die Form der Jukonda-Mundart *χāc* ist unklar.

Ostjakin *jāš* jne. sanalle esitetystä etymologisista vastineista (ks. Y. H. TOIVONEN FUF XIX s. 60, XXI s. 100 ja BJÖRN COLLINDER FUV s. 19) on siis, kuten Kálmán (VNGy. III: 2 s. 359) on huomauttanut, poistettava vog. *još, jáš*, mutta sen tilalle voidaan ottaa (Reg.) länsivog. *ješ, ieš, iž*, (Kann.) KM *iēš* 'jalka'.

Vog. *kās*

E. I. ROMBANDEJEVAN venäläis-vogulilainen sanakirja (s. 285) tuntee substantiivin So *kač* 'soopeliverkko', ja A. N. BALANDININ ja M. P. VAHRUŠEVAN vogulilais-venäläinen sanakirja mainitsee sen myös itäisen kielialueen Jukondan murteesta: So *kač*, Jk. *kāč*. Kannisto puolestaan on pannut tämän metsästystermin muistiin Lozvalta ja Sosvalta: (käsik.) LUT *kāš*, LU *kaš* 'soopeliverkko', LO *kās* id. (ei käytetä), So *kās* id. (käytetään vain Sygvalla). Äännesuhteet eivät ole täysin säännölliset. Kun nim. pohjoismurteissa on *k*, odottaisi sitä myös Ala-Lozvan murteissa. Näissä on *k*:n edustus kuitenkin jossain määrin horjuvaa, sillä alkuaan etuvokaalissa sanoissa esiintyy toisinaan — kylläkin vain harvoin — nykyisen nuoren takavokaalin edessä *ḱ*, esim. (Kann. Vok. s. 8) TJ *kāl̄n̄* 'Stimme', LU *kāln̄*, (käsik., toisen kielimestarin mukaan) *ḱāln̄*.

Vog. *kās* jne. tuo tietenkin mieleen seuraavat Toivosen (FUF XIX s. 143) yhdistämät sanat: ostj. (Karj.) Kam. *kōtəp* 'Zobelnetz'; syrj. (Gen.) PO *kaž* 'Järgergarn', (Wichm.) P *kaž* 'dichtes Fangnetz für Hasen (bisweilen für Füchse, Wölfe)'; votj. (Wichm.) U *kaž* 'Netz', M *kaž*, G *kaž* 'Järgergarn'. Se ei kuitenkaan ole näiden vanha etymologinen vastine, vaan syrjääniläinen laina. Äännesuhteet ovat on muuten säännölliset, paitsi että Jukondan muodossa odottaisi labiaalivokaalia *ā*^o. On kuitenkin huomattava, että kyseisen sanakirjan jukondalaisessa osassa on vokaalien edustus jossain määrin horjuvaa. Niinpä toisinaan on vastoin odotusta *ā*^o:n tilalla *ä* ja *ä*:n tilalla *ā*^o. Mainitsen pari esimerkkiä: (s. 77) *nām̄t* 'lattea' ~ (Kann. Wog. Volksd. III s. 244) KM *p̄āt*, So *p̄ānd* jne.; (s. 133) *uā°əh̄n* 'kirjaus, ornamentti' ~ (Kann. FUF XVII s. 182) KU *šāyən* jne. Horjuvuus johtuu siitä, että osan toimittaja, joka oli opettanut kauan vogulin kirjakieltä, ei ollut enää varma omasta murteestaan. Jukondan muodon *ä* voisi siis mahdollisesti perustua erehdykseen. Mainitusta epävarmuudesta selittyy lisäksi se seikka, että jukondalaiseen osaan on pääsyt pohjoisvogulilaisia sanoja (ks. FUF XXXIV s. 238—239, SUST 127 s. 111). Kun tarkasteltavana olevaa soopeliverkon nimitystä ei tunneta muista itämurteista, johtuu mieleen sellainenkin ajatus, että ehkä myös Jk. *kāč* on sosvalainen laina. Toiselta puolen on huomattava, että Jukondan murteessa kantavogulin *kū:tä edustaa *kā*-, esim. (Kann. Vok. s. 29) T *kūl*, KU, KO *kβāl* jne. 'Haus' ~ Jk. (s. 38) *kāl̄*; (Kann. mts. 65) T *kūnš*, KU *kβāš* jne. 'Klaue, Nagel' ~ Jk. (s. 40) *kānc*. Jos Jk. *kāč* todella kuuluu murteeseen, voisi se siis palautua muotoon *kūs, joka sopisi edellä mainitun ostjakin sanan vanhaksi etymologiseksi vastineeksi.